

ΜΕΤΑΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΑ ΛΕΞΙΚΑ Μ. ΜΠΕΝΑΡΔΗ ΚΑΙ Α. ΣΥΡΚΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ Ι. ΞΥΔΟΠΟΥΛΟΣ

Περίληψη

In this paper I discuss issues pertaining to single locality dialectal dictionaries and I adopt a set of principles that are applicable to the macrostructure and microstructure of these small-scale dictionaries. Furthermore, I critically examine the structure and content of two dialectal dictionaries of the area of Megara (Attica, Greece) by M. Benardis and by A. Syrkou and make a series of metalexicographical comments based on the principles I adopted earlier.

Λέξεις-Κλειδιά: διαλεκτικό λεξικό, μικροδομή, μακροδομή, λημματογράφηση, λέξη-κεφαλή, φωνητικός τύπος, ορθογραφικός τύπος, παραθέματα, μεταλεξικογραφία.

0. Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή μελετώ τη δομή και το περιεχόμενο των λεξικών του Μελέτιου Μπεναρδή και της Αγγελικής Σύρκου τα οποία αφορούν το λεξιλόγιο της διαλέκτου των Μεγάρων. Στην πρώτη ενότητα καταγράφω και συζητώ τις βασικές αρχές και τη μεθοδολογία της διαλεκτικής λεξικογραφίας, όπως αυτές απορρέουν από την ελάχιστη σχετική βιβλιογραφία και την εξέταση των διαλεκτικών λεξικών διεθνώς. Στη δεύτερη και την τρίτη ενότητα περιγράφω τα μικροδομικά και μακροδομικά χαρακτηριστικά των λεξικών Μπεναρδή και Σύρκου και αξιολογώ, από μεταλεξικογραφική άποψη, τα δυο αυτά διαλεκτικά λεξικά με γνώμονα τις αρχές και τη μεθοδολογία που πρότεινα στην πρώτη ενότητα.

1. Διαλεκτική λεξικογραφία: αρχές και μεθοδολογία

Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσω να περιγράψω συστηματικά τις γενικές αρχές και τη μεθοδολογία συγγραφής των λεξικών τοπικών διαλέκτων, βασιζόμενος στη λιγοστή έως και ανύπαρκτη σχετική βιβλιογραφία. Εξάλλου, τις περισσότερες φορές, οι μελέτες σχετικά με τα διαλεκτικά λεξικά είναι περισσότερο τυπολογικού ή απολογιστικού τύπου, στις οποίες απαριθμούνται οι τίτλοι των λεξικών για την κάθε διάλεκτο στην κάθε γλώσσα, και, στην καλύτερη περίπτωση, αξιολογείται κάποιο συγκεκριμένο έργο σε μια συγκεκριμένη γλώσσα/διάλεκτο .

1.1 Τυπολογικά στοιχεία

Γενικά, τα διαλεκτικά λεξικά, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία και με γνώμονα το γεγονός ότι η γλώσσα της μακροδομής συμπίπτει με εκείνη της μικροδομής, κατατάσσονται συνήθως στην κατηγορία των μονόγλωσσων συγχρονικών λεξικών, και μάλιστα περιορισμένων λόγω του ότι η μακροδομή τους περιλαμβάνει μόνο ένα

υποσύνολο του λεξικού αποθέματος (βλ. π.χ., Zgusta 1971, Béjoint 2000, Landau 2001, Swanepoel 2003 μεταξύ πολλών άλλων).

Ο Geeraerts (1989: 294-295) διατυπώνει ένα σημαντικό προβληματισμό για το αν αυτά τα λεξικά είναι πράγματι «μονόγλωσσα», με τη στενή έννοια του όρου, μια και, στα περισσότερα, η γλώσσα της μακροδομής είναι σε διαφορετική ποικιλία (στην τοπική διάλεκτο) από εκείνη της μικροδομής (στην πρότυπη/κοινή διάλεκτο) (βλ. σχετικά και Rey & Delesalle 1979: 22). Ο Béjoint (2000: 39) μάλιστα αναφέρει σχετικά ότι το ζήτημα αυτό εξαρτάται από την «απόσταση μεταξύ της τοπικής και της πρότυπης διαλέκτου». Παραθέτει, μάλιστα, το παράδειγμα του Geeraerts (*op. cit.*) για ένα λεξικό αμερικανικών εκφράσεων με ερμηνεύματα στα βρετανικά αγγλικά το οποίο θα πρέπει να θεωρείται «δίγλωσσο» και όχι «μονόγλωσσο». Με την ίδια λογική, ένα λεξικό της αμερικανικής αγγλικής, που απευθύνεται σε ομιλητές ή μαθητές της αμερικανικής διαλέκτου της αγγλικής (βλ. π.χ. το λεξικό του Webster) θεωρείται μονόγλωσσο αφού και η μακροδομή και η μικροδομή είναι στην ίδια (αμερικανική) διάλεκτο (βλ. και Bailey 2009: 281 κ.ε.).

Προβληματισμούς θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει και σχετικά με το κατά πόσο αυτά τα λεξικά είναι πράγματι «συγχρονικά», όπως τα θέλουν οι διάφορες λεξικογραφικές ταξινομήσεις. Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα διαλεκτικά, ιδίως τα παλαιότερα, περιέχουν πολυάριθμα λήμματα από διαφορετικές περιόδους εξέλιξης της γλώσσας, μια και το πρώτο μέλημα των δημιουργών τους είναι η διάσωση της διαλέκτου χωρίς να θέτουν σαφή χρονικά όρια (βλ. Béjoint 2010: 218). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το λεξικό των διαλέκτων της αγγλικής του Joseph Wright στο οποίο περιέχονται λήμματα με χρονικό εύρος πέραν των διακοσίων ετών (Penhallurik 2009: 301 κ.ε., Markus & Heuberger 2007: 355)¹. Αντίστοιχα παραδείγματα εντοπίζονται και σε διαλεκτικά λεξικά άλλων γλωσσών όπως π.χ. της ιταλικής (βλ. Barbato & Varvaro 2004: 433), της γερμανικής (βλ. Herrgen 2001: 1526, Moulin 2009: 593), αλλά και της ελληνικής όπου, μάλιστα, πολλά διαλεκτικά λεξικά αναφέρονται ως «ιστορικά, διαλεκτικά» (βλ. π.χ. Περάκη 1994: 279 κ.ε., Αλισανδράτο 1980: 32 κ.ε. και Τζιτζιλί 2000: 19).

Στο πλαίσιο ανάγνωσης των τυπολογικών στοιχείων των διαλεκτικών λεξικών θα πρέπει να αναφερθεί ότι τις περισσότερες φορές τα διαλεκτικά λεξικά καλούνται «γλωσσάρια» χωρίς απαραίτητα να γίνεται αντιληπτή η διαφορά μεταξύ των δυο τύπων. Όπως σημειώνουν οι Hartmann & James (1998: 63), τα γλωσσάρια είναι (συνήθως) αλφαβητικοί κατάλογοι λέξεων ή όρων ενός εξειδικευμένου λεξιλογίου που συνοδεύονται είτε από το (μεταφραστικό) ισοδύναμό τους σε άλλη γλώσσα ή από έναν σύντομο ορισμό. Επιπρόσθετα, ένα σημαντικό κριτήριο που διαφοροποιεί τα γλωσσάρια από τα λεξικά είναι το μικρό μέγεθος της μακροδομής τους, καθώς, πολλές φορές, δεν εκδίδονται ως αυτόνομα έργα αλλά ως παραρτήματα κάποιας σχετικής

¹ Ανάλογο λεξικό για την ελληνική είναι το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών βλέπε, μεταξύ άλλων, Βαγιακάκο 1974 και Γιακουμάκη *et al.* 2004.

μελέτης, με σκοπό τη διευκόλυνση των αναγνωστών στην κατανόηση (δυσνόητου ή άγνωστου) λεξιλογίου (βλ. Swaneroel 2003: 66-67).

Τέλος, τα διαλεκτικά λεξικά που αφορούν τοπικές διαλέκτους, σε αντίθεση με τα λεγόμενα πρωτοτυπικά λεξικά (δηλ. της κοινής ποικιλίας μιας γλώσσας), στην πλειονότητά τους, αφορούν τον προφορικό και όχι τον γραπτό λόγο. Με άλλα λόγια, στα λεξικά αυτά καταχωρίζεται λεξιλόγιο το οποίο έχει συλλεγεί από έντυπες ή ηχητικές καταγραφές της ομιλίας πληροφορητών που ομιλούν τη συγκεκριμένη τοπική διάλεκτο (βλ. Van Keymeulen & De Tier 2010: 755). Επιπρόσθετα, τα λεξικά τοπικών διαλέκτων περιέχουν και λεξιλόγιο που έχει αποθησαυριστεί από λογοτεχνικά ή άλλα πρωτότυπα κείμενα που έχουν συνταχθεί και γραφτεί εξαρχής στην διάλεκτο της συγκεκριμένης περιοχής.

1.2 Μακροδομή και πολιτική επιλογής των λημμάτων

Το ζήτημα της μακροδομής ενός διαλεκτικού λεξικού σχετίζεται με το εύρος της περιοχής στην οποία ομιλείται η διάλεκτος. Συγκεκριμένα, κατά τον σχεδιασμό ενός τέτοιου λεξικού τίθεται το ερώτημα σχετικά με το ποια και πόσα λήμματα θα περιληφθούν στη μακροδομή του. Ο προβληματισμός αυτός κυρίως απορρέει από το γεγονός ότι, παραδοσιακά, τα λεξικά τοπικών διαλέκτων δημιουργούνται από άτομα χωρίς ειδική εκπαίδευση στη γλωσσολογία και τη λεξικογραφία τα οποία είχαν γνώση της διαλέκτου, ενθουσιασμό και υποστήριξη από την τοπική κοινωνία (Barbato & Varvaro 2004: 430, 432). Οι «ερασιτέχνες» λεξικογράφοι δεν εφαρμόζαν κοινώς αποδεκτές μεθόδους ούτε σε μακροδομικό αλλά ούτε και σε μικροδομικό επίπεδο, με αποτέλεσμα το κάθε διαλεκτικό λεξικό, παρά τη σπουδαιότητά του στη διάσωση του διαλεκτικού λεξικολογίου, να έχει δική του δομή, οργάνωση και περιεχόμενο (Van Keymeulen & De Tier 2010: 757-758).

Σύμφωνα με τον Orton (1947: 4), ένα διαλεκτικό λεξικό για να είναι πλήρες πρέπει να περιλαμβάνει ολόκληρο το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της διαλέκτου, δηλαδή και το τοπικό λεξιλόγιο και εκείνο της κοινής διαλέκτου. Η άποψη αυτή είναι απόλυτα συμβατή με την πολιτική επιλογής των λημμάτων σε λεξικά διαλέκτων που ομιλούνται σε μεγάλες, εθνικά αυτόνομες, γεωγραφικές περιοχές, έχουν καθιερωθεί, τελικά, ως ανεξάρτητα γλωσσικά συστήματα και έχουν υποστεί προτυποποίηση (βλ. π.χ. αμερικανικά αγγλικά, καναδικά γαλλικά, αυστριακά γερμανικά, κυπριακά ελληνικά κ.ο.κ.). Με βάση τις τυπολογικές διακρίσεις που ανέφερα στην προηγούμενη ενότητα, τέτοια λεξικά θεωρούνται μονόγλωσσα και όχι δίγλωσσα αφού η γλώσσα/διάλεκτος της μικροδομής και της μακροδομής είναι κοινή (πρβλ. Barbato & Varvaro 2004: 431)². Αν δεχθούμε την άποψη του Geeraerts (1989)

² Οι Barbato & Varvaro 2004: 432 κ.έ. θεωρούν τα λεξικά αυτά «ομόγλωσσα» (δηλ. μονόγλωσσα με τη συνήθη ορολογία) και όχι «δίγλωσσα» και τα διακρίνουν με την ειδική ονομασία «λεξικά συγκεκριμένης τοποθεσίας ή μικροπεριοχής». Παρότι η διάκριση αυτή είναι ενδιαφέρουσα, γιατί

περί της «δίγλωσσης» υπόστασης των διαλεκτικών λεξικών, τότε τα λεξικά γεωγραφικών ποικιλιών που έχουν αυτονομηθεί δεν πρέπει να θεωρούνται διαλεκτικά, με τη στενή έννοια του όρου. Η παραδοχή αυτή βεβαίως δεν επηρεάζει απλά την τυπολογία τους αλλά καθορίζει και τον τρόπο συγκρότησής τους ο οποίος θα πρέπει να ακολουθεί τη σχεδιαστική λογική των πρωτοτυπικών λεξικών (βλ. π.χ. Hartmann 2001: 172). Εξάλλου, τα λεξικά αυτά είναι μεγάλο μέγεθος με μακροδομή που υπερβαίνει τα 30.000 λήμματα, με τα πρακτικά προβλήματα που αυτό συνεπάγεται για τον λεξικογράφο και τον εκδότη του έργου (Penhallurik 2009: 308) και όχι μικρά λεξικά τοπικών διαλέκτων που συνήθως περιλαμβάνουν ένα λεμματολόγιο της τάξεως των 5.000 λημμάτων περίπου.

Με βάση τα όσα ανέφερα παραπάνω, η μακροδομή ενός διαλεκτικού λεξικού (μικρού μεγέθους) που είναι και το αντικείμενο αυτής της μελέτης, θα πρέπει τελικά να περιλαμβάνει όλες τις λέξεις που απαντούν στην τοπική διάλεκτο και να εξαιρεί όλες τις λέξεις της κοινής και χρησιμοποιούνται στην τοπική διάλεκτο με το ίδιο σημασιακό εύρος. Στις λέξεις αυτές, πολλές φορές, περιλαμβάνονται και τοπωνύμια ή ανθρωπωνύμια που βοηθούν τον χρήστη στην κατανόηση του φυσικού περιβάλλοντος χρήσης της διαλέκτου. Η πολιτική επιλογής των λημμάτων βεβαίως επηρεάζεται και από τον βαθμό ιστορικότητας ή παλαιότητας του διαλεκτικού λεξιλογίου που επιθυμούμε να αναδείξουμε. Τα διαλεκτικά λεξικά παρότι, από τυπολογική άποψη, δεν κατατάσσονται στα ιστορικά ή διαχρονικά λεξικά, αναγκαστικά αποτυπώνουν λεξιλόγιο με ασαφές χρονικό εύρος. Στη μακροδομή τους περιλαμβάνονται συνεπώς και λήμματα παρωχημένης χρήσης, τα οποία μαρτυρούνται από τους πληροφορητές (ηλικίας > 50 ετών) ή αντλούνται από διαλεκτικά τεκμήρια διάφορων τύπων και είναι σημαντικό να διασωθούν λεξικογραφικά (Barbato & Varvaro 2004: 433).

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, είναι χρήσιμο να αναφέρω ότι μια εξίσου σημαντική απόφαση του δημιουργού, ως προς τη μακροδομή, αφορά τον τρόπο ταξινόμησης των λημμάτων. Συνήθως, η μακροδομή των διαλεκτικών λεξικών είναι αλφαβητική ενώ σε κάποιες περιπτώσεις λεξικών ειδικού διαλεκτικού λεξιλογίου (π.χ. όρων οικοτεχνίας, γεωργίας, κτηνοτροφίας κ.τ.λ.) υιοθετείται η ονομασιολογική προσέγγιση με θεματική ταξινόμηση και αλφαβητικό ευρετήριο (βλ. π.χ. Barbato & Varvaro 2004: 433-434 για τα ιταλικά, Van Keymeulen & De Tier 2010: 756-757 για τα ολλανδικά, Moulin 2009: 598 κ.ε. για τα γερμανικά κ.τ.λ.).

1.3 Μικροδομή: λέξη-κεφαλή, τυπικό και σημασιολογικό σχόλιο

Η μορφή και το περιεχόμενο της μικροδομής των διαλεκτικών λεξικών μπορεί να ποικίλλει για όλους τους λόγους που ανέφερα νωρίτερα στην ενότητα 1.1 και αφορούσαν τα ζητήματα μονόγλωσσης ή δίγλωσσης υπόστασης, συγχρονικής ή

τονίζει την ειδική στόχευση του λεξικού, υιοθετώ την άποψη του Geeraerts (1989), η οποία αξιοποιεί την ισχύουσα τυπολογική διαφορά μεταξύ μονόγλωσσων και δίγλωσσων λεξικών.

διαχρονικής διάστασης, μεγέθους λεξικού ή γλωσσαρίου και προέλευσης του λεξικού υλικού. Στην ενότητα αυτή θα επικεντρώσω την προσοχή μου στη μορφή της λέξης-κεφαλής καθώς και σε πληροφορίες που αφορούν τις τυπικές και σημασιολογικές της ιδιότητες και πρέπει να αποτυπώνονται στα διαλεκτικά λεξικά που μας ενδιαφέρουν εδώ³.

1.3.1 Λέξη-κεφαλή

Είναι κοινή διαπίστωση ότι σε όλα τα διαλεκτικά λεξικά η λέξη κεφαλή εμφανίζεται συνήθως με αυθαίρετη ορθογραφική μορφή η οποία μπορεί, μάλιστα, να είναι και διαφορετική μεταξύ δυο λεξικών της ίδιας τοπικής διαλέκτου. Αυτό συμβαίνει κυρίως διότι οι «ερασιτέχνες» δημιουργοί των λεξικών δημιουργούν ημιφωνητικές μεταγραφές, δηλαδή αποδίδουν ορθογραφικά την προφορά με όσο γίνεται μεγαλύτερη ακρίβεια, επινοώντας νέα ορθογραφικά σύμβολα που δεν απαντούν στην καθιερωμένη ορθογραφία της κοινής διαλέκτου της κάθε γλώσσας (βλ. π.χ. Barbato & Varvaro 2004: 434). Ένας πρόσθετος λόγος για αυτό είναι το ότι, συνήθως, στα λεξικά τοπικών διαλέκτων δεν υπάρχει φωνητική μεταγραφή, με βάση κάποιο αποδεκτό σύστημα όπως το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (ΔΦΑ), αφού οι δημιουργοί τους δεν γνωρίζουν πώς να χειριστούν τέτοια συστήματα.

Η λέξη-κεφαλή, όπως είναι γνωστό από τη σχετική βιβλιογραφία της λεξικογραφίας (βλ. π.χ. Landau 2001: 98), ως τύπος παράθεσης (citation form) πρέπει να είναι, από τυπική άποψη, ο πλέον ουδέτερος τύπος. Η ουδετερότητα του τύπου, ειδικά για τα διαλεκτικά λεξικά, επεκτείνεται, κατά τη γνώμη μου, και στην ορθογραφική απλότητα. Με άλλα λόγια, η επινοήση πολύπλοκων ημιφωνητικών/ημιορθογραφικών συστημάτων σε κάθε λεξικό κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην ορθογραφική απλότητα του τύπου και κατ'επέκταση στην καλύτερη εξυπηρέτηση του χρήστη. Ο χρήστης του διαλεκτικού λεξικού, συνήθως, δεν είναι ο ίδιος ομιλητής της συγκεκριμένης διαλέκτου αλλά κάποιος (μάλλον ομιλητής της κοινής) που ενδιαφέρεται να μάθει σχετικά με το λεξιλόγιο της ποικιλίας. Συνεπώς, ο χρήστης αναμένεται να είναι εξοικειωμένος με την καθιερωμένη ορθογραφία της κοινής διαλέκτου (βλ. και Durkin 2010: 46).

Με βάση αυτό το προφίλ του χρήστη, η ουδετερότητα της λέξης-κεφαλής ειδικά για τα διαλεκτικά λεξικά μπορεί να επιτευχθεί με δυο τουλάχιστον τρόπους, όπως προκύπτει και από την ακολουθούμενη πρακτική στα σύγχρονα διαλεκτικά λεξικά

³ Εδώ ακολουθώ τη λογική του *English Dialect Dictionary* του Joseph Wright το οποίο παραμένει το πλέον αξιόπιστο και πλήρες διαλεκτικό λεξικό, παρά την ηλικία του. Η μικροδομή του λεξικού αποτελείται από οκτώ διακριτά πεδία που θεωρούνται απόλυτα επαρκή και αφορούν τη λέξη-κεφαλή, τη λεξική κατηγορία, τα χρηστικά σημάδια, τους διαλεκτικούς δείκτες (μη συμβατό για μικρά λεξικά τοπικών διαλέκτων), τη φωνητική μεταγραφή, τον ορισμό, τα παραθέματα/παραδείγματα και τα σχόλια (βλ. Markus & Heuberger 2007: 356).

διεθνώς⁴. Ο πρώτος τρόπος αφορά τη γραφή του τύπου με πεζά γράμματα (και τόνους όπου απαιτείται), με βάση την καθιερωμένη ορθογραφία της κοινής διαλέκτου (βλ. π.χ. Rys & Van Keymeulen 2010). Ο δεύτερος τρόπος αφορά τη γραφή του τύπου με κεφαλαία γράμματα (και τόνους όπου απαιτείται), με βάση και πάλι την ορθογραφία της κοινής (βλ. Penhalluric 2009). Οι δυο τρόποι εκ πρώτης όψεως δεν φαίνεται να διαφέρουν και πολύ αφού βασίζονται στην ορθογραφία της κοινής διαλέκτου. Εντούτοις, η χρήση κεφαλαίων γραμμάτων για τη λέξη-κεφαλή, που προτιμάται στην αγγλική και αμερικανική λεξικογραφία⁵, φαίνεται πως αποτελεί την ενδεδειγμένη λύση για την αντικειμενικότερη γραφική αποτύπωση των διαλεκτικών λημμάτων. Αυτό συμβαίνει διότι η γραφή με κεφαλαία γράμματα αποστασιοποιείται οπτικά από την ορθογραφία της κοινής διαλέκτου και δεν παραπέμπει άμεσα σ' αυτή, ενώ δίνει τη δυνατότητα στον λεξικογράφο να παραθέσει μέσα στη μικροδομή και εναλλακτικές γραφές της ίδιας λέξης (με πεζά γράμματα), αν μαρτυρούνται σε διάφορα γραπτά τεκμήρια. Επιπρόσθετα, η γραφή με κεφαλαία γράμματα παραπέμπει σε μια αφηρημένη γραπτή αποτύπωση της διαλεκτικής λέξης (πρβλ. μορφή για το «λέξημα») αποφεύγοντας την ορθογραφική ρύθμιση με βάση την κοινή διάλεκτο.

1.3.2 Φωνητική μεταγραφή

Σε όλα τα σύγχρονα λεξικά, ο φωνητικός τύπος έχει διαφορετική υπόσταση και λειτουργία από τον ορθογραφικό τύπο, στη λέξη-κεφαλή (βλ. De Caluwe & Van Santen 2003: 71-73). Δεδομένου του ότι οι (τοπικές) διάλεκτοι μαρτυρούνται κυρίως στον προφορικό λόγο και πολύ λιγότερο στον γραπτό, στα διαλεκτικά λεξικά είναι απολύτως αναγκαία η ύπαρξη του φωνητικού τύπου της λέξης-κεφαλής, μεταγεγραμμένου στο ΔΦΑ. Ο χρήστης, μέσω του φωνητικού τύπου, γνωρίζει την ακριβή προφορά της διαλεκτικής λέξης και κατανοεί έτσι τη φωνολογία της τοπικής διαλέκτου, σε αντιδιαστολή προς την κοινή διάλεκτο.

Για να καταστεί δυνατή η ακριβής αποτύπωση της προφοράς προτιμάται η (λεγόμενη λεπτομερής) φωνητική μεταγραφή στην οποία είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν όλα τα διαθέσιμα διακριτικά σημάδια του ΔΦΑ που αφορούν τεμαχιακά και υπερτεμαχιακά χαρακτηριστικά (βλ. Atkins & Rundell 200: 206).

1.3.3 Γραμματικά χαρακτηριστικά

Τα γραμματικά χαρακτηριστικά αφορούν όλες τις πληροφορίες που σχετίζονται με τη λεξική κατηγορία της λέξης-κεφαλής, τα μορφολογικά της χαρακτηριστικά, με έμφαση

⁴ Βλέπε και Niebaum 1986 και Razky 1995 σχετικά με τη μορφή του ορθογραφικού τύπου.

⁵ Εισάγεται για πρώτη φορά το 1722 στο ετυμολογικό λεξικό της αγγλικής *Universal Etymological English Dictionary* από τον Nathan Bailey, βλ. και Markus & Heuberger 2007.

την κλίση, και τη σύνταξη (βλ. De Caluwe & Van Santen 2003: 73 κ.ε.). Σε ένα διαλεκτικό λεξικό πρέπει να αποτυπώνονται όλες αυτές οι πληροφορίες ώστε ο χρήστης να ενημερώνεται για τις όποιες γραμματικές ιδιαιτερότητες του διαλεκτικού λεξιλογίου, σε αντίθεση με τα όσα συμβαίνουν στην κοινή διάλεκτο.

1.3.4 Πληροφορίες προέλευσης

Τα λεξικά τοπικών διαλέκτων έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως ανέφερα καινωρίτερα, χάρη στην ασαφή συγχρονική – διαχρονική τους διάσταση. Τα λεξικά αυτά αποτελούν πόρους διάσωσης και αναζήτησης του διαλεκτικού λεξιλογίου και, συνεπώς, είναι χρήσιμο να περιέχονται σε αυτά σύντομες πληροφορίες προέλευσης για το κάθε λήμμα. Έτσι ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να κατανοήσει την επίδραση άλλων συστημάτων στη συγκεκριμένη ποικιλία. Οι πληροφορίες αυτές, ωστόσο, δεν θα πρέπει να είναι ούτε παρετυμολογικές αλλά ούτε και εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου και θα πρέπει να περιορίζονται ίσως στην αναφορά της γλώσσας/διαλέκτου προέλευσης του λήμματος και, όπου είναι απόλυτα αναγκαίο, σε έναν πολύ σύντομο σχολιασμό (βλ. Barbato & Varvaro 2004: 434). Ο χειρισμός του τομέα αυτού της μικροδομής βεβαίως προϋποθέτει τεχνικές γνώσεις τις οποίες συχνά δεν διαθέτουν οι «ερασιτέχνες» δημιουργοί τέτοιων λεξικών.

1.3.5 Χρηστικά σημάδια

Τα χρηστικά σημάδια αποτελούν τον κατάλληλο τρόπο ένδειξης του επιπέδου χρήσης ενός λήμματος (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2009 και Τράπαλη & Κατσούδα 2009 και τις εκεί παραπομπές). Ειδικά για τα διαλεκτικά λεξικά είναι αναγκαία η χρήση τέτοιων χαρακτηρισμών ώστε ο χρήστης να γνωρίζει, ιδίως, το κοινωνικό ή πραγματολογικό πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται η κάθε λέξη από τους ομιλητές της διαλέκτου. Έτσι, χαρακτηρισμοί που αφορούν τον τομέα δραστηριότητας (π.χ. *γεωργία, οικοτεχνία, μαγειρική*) ή τη στάση του ομιλητή (π.χ. *χυδαίο, ειρωνικό*) κρίνονται αναγκαίοι για την πληρότητα της μικροδομής ενός λεξικού τοπικής διαλέκτου (βλ. Markus & Heuberger 2007: 357-358).

1.3.6 Ορισμοί

Με βάση τη συλλογιστική του Geeraerts (2003: 88 κ.ε.) περί ορισμών, οι σημασίες των λημμάτων που απαντούν στα λεξικά τοπικών διαλέκτων συνήθως δίνονται με τους λεγόμενους συνθετικούς (ή συνωνυμικούς) ορισμούς, δηλαδή την απλή παράθεση της αντίστοιχης ισοδύναμης λέξης από την κοινή διάλεκτο, επιβεβαιώνοντας έτσι έμμεσα και την τυπολογική τους σχέση με τα δίγλωσσα λεξικά. Όπου αυτό δεν είναι εφικτό, λόγω της ιδιαιτερότητας μιας διαλεκτικής λέξης, τότε δίνονται σύντομοι προτασιακοί ορισμοί που περιγράφουν τη σημασία. Οι ορισμοί μετατρέπονται πολλές φορές σε

εγκυκλοπαιδικούς όταν εμπλουτίζονται και από σχόλια τέτοιου περιεχομένου (βλ. ενότητα 1.3.4 παραπάνω), στα οποία ο δημιουργός αναφέρεται με περισσότερες λεπτομέρειες στο σημεινόμενο δίνοντας και άλλες πληροφορίες, κυρίως, ιστορικού περιεχομένου, ή διασυνδέονται με άλλα σχετιζόμενα λήμματα με διαπαρομομπές. Κατά τη συνήθη πρακτική, τα ζητήματα πολυσημίας επιλύονται με τη χρήση αριθμημένων παραγράφων μέσα στη μικροδομή όπου ορίζεται η κάθε σημασία (βλ. σχετικά Markus & Heuberger 2007: 361-364).

1.3.7 Παραδείγματα / παραθέματα χρήσης

Η παράθεση παραδειγμάτων χρήσης είναι σημαντική για την πληρέστερη σημασιολογική και πραγματολογική περιγραφή του κάθε λήμματος (βλ. Burkhanov 2003: 106-107, Atkins & Rundell 2008: 452-461). Ειδικά για τα διαλεκτικά λεξικά, τα παραδείγματα δίνουν τη δυνατότητα στον χρήστη να παρατηρήσει τη χρήση της λέξης σε αυθεντικό περιεχόμενο κατανοώντας έτσι καλύτερα τη συμφραστική της συμπεριφορά. Δεδομένου του ότι τα παραδείγματα / παραθέματα αποσπώνται αυτούσια από διαλεκτικά κείμενα τίθεται το ζήτημα του τρόπου γραφής τους στη μικροδομή. Εδώ ο λεξικογράφος αναγκαστικά παρουσιάζει τα παραδείγματα με βάση την ορθογραφία της κοινής διαλέκτου, αποτυπώνοντας, όσο γίνεται πιο πιστά, τις ιδιαιτερότητες της προφοράς, χωρίς όμως να καταφεύγει στην ημιφωνητική γραφή (πρβλ. Rys & Van Keymeulen 2009: 134).

2. Το λεξικό Μ. Μπεναρδή

2.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Το λεξικό του «μεγαρικού ιδιώματος» του Μελέτιου Μπεναρδή (Μπεναρδής 2006) καταλαμβάνει το δεύτερο και μεγαλύτερο μέρος ενός τόμου αφιερωμένου στη (φιλολογική) μελέτη της διαλέκτου των Μεγάρων Αττικής. Το πρώτο τμήμα του τόμου είναι μια σύντομη γραμματική περιγραφή της διαλέκτου με αναφορά στη φωνητική/φωνολογική οργάνωσή της, με ιδιαίτερη συζήτηση των χαρακτηριστικών φωνολογικών φαινομένων, και την κλιτική και παραγωγική μορφολογία και σύνθεση.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στα προλογικά σημειώματα στην αρχή του τόμου, το όλο πόνημα ολοκληρώθηκε και κατατέθηκε από τον Μπεναρδή σε χειρόγραφη μορφή το 1952 στον διαγωνισμό της «Εν Αθήναις Γλωσσικής Εταιρείας» προς βράβευση. Παρότι, η Εταιρεία αποδέχθηκε κατ' ουσία το χειρόγραφο αυτό, με προτάσεις για διορθώσεις και βελτιώσεις, δεν κατέστη δυνατό να εκδοθεί από τον ίδιο τον δημιουργό του.

Το Παράρτημα Μεγάρων του Λυκείου των Ελληνίδων, στο πλαίσιο των πολιτιστικών του δραστηριοτήτων, ανέλαβε να διορθώσει το χειρόγραφο, με τη συνδρομή της κας Ε. Γιακουμάκη (Διευθύντριας του Κέντρου Ερεύνης των

Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών), το οποίο και εξέδωσε το 2006.

Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας και ακολουθώντας τη λογική και τη σειρά όσων ανέφερα στην ενότητα 1, θα περιγράψω τα δομικά χαρακτηριστικά του λεξικού του Μπεναρδή, διατυπώνοντας παράλληλα και μια σειρά μεταλεξικογραφικών παρατηρήσεων.

2.2 Δομή και περιεχόμενο

2.2.1 Μεγαδομή

Εξαιρώντας τα προλογικά σημειώματα στην αρχή του τόμου, καθώς και το 1ο μέρος που είναι αφιερωμένο στη γραμματική της μεγαρικής διαλέκτου, η μεγαδομή του λεξικού περιλαμβάνει εμπρόσθιο μέρος, μακροδομή και οπίσθιο μέρος.

Το εμπρόσθιο μέρος (Μπεναρδής 2006: 13-24) αποτελείται από, (α) ένα σύντομο εισαγωγικό σημείωμα της επιμελήτριας της έκδοσης του 2006, όπου περιγράφονται οι λεξικογραφικές παρεμβάσεις στις οποίες προέβη, (β) την έκθεση αξιολόγησης του υποβληθέντος χειρογράφου του Μπεναρδή από την Εν Αθήναις Γλωσσική Εταιρεία, και (γ) τον Πρόλογο του Μπεναρδή που συντάχθηκε το 1955.

Η μακροδομή (Μπεναρδής 2006: 97-355) συγκροτείται από περίπου 3.100 λήμματα με αλφαβητική ταξινόμηση.

Το οπίσθιο μέρος (Μπεναρδής 2006: 347-367) περιλαμβάνει ένα ονοματολογικό παράρτημα με: (α) αλφαβητικό κατάλογο τοπωνυμίων της περιοχής, και, (β) αλφαβητικό πίνακα επωνύμων και παρεπωνύμων κατοίκων της περιοχής, (γ) ένα δείγμα ορθογραφικά μεταγεγραμμένου προφορικού λόγου στη διάλεκτο και, (δ) ένα δισέλιδο χειρόγραφο σκαρίφημα της περιοχής.

2.2.2 Μακροδομή

Το Λεξικό Μπεναρδή (ΛΜ), όπως προκύπτει από την εξέταση της μακροδομής του, είναι ένα μικρό λεξικό και αφορά το λεξιλόγιο της τοπικής διαλέκτου των Μεγάρων. Η μακροδομή του αποτελείται από περίπου 3.100 λήμματα, η ταξινόμηση των οποίων είναι απόλυτα αλφαβητική με το σχήμα γράμμα-προς-γράμμα (βλ. Hartmann 2001: 64) σε μονόστηλη σελιδοποίηση. Τα λήμματα έχουν συλλεγεί από προφορικές μαρτυρίες αλλά και από παλαιά έγγραφα και επιστολές. Τα λήμματα στην πλειονότητά τους εντάσσονται στη διάλεκτο των Μεγάρων, ενώ, ένας μικρός αριθμός λέξεων προέρχεται από το λεξιλόγιο της Κοινής (ΚΝΕ). Για παράδειγμα οι λέξεις *αγαλλιάζω*, *αγιάζι*, *ανάλαφρα*, *ζυμώνω*, *ζύωμα*, *κακαρώνω*, *κακαρίζω*, *κάπαρη*, *κιούρτος*, *κόλπος*, *λιμασμένος*, *λιχούδης*, *μαντήλα*, *μανόγαλο*, *νύφη*, *ντουνιάς*, *παιγνίδια*, *πάταγος*, *πλύσιμο*, *σαλίγκαρος*, *σκαλίζω*, *σύρριζα*, *ταγάρι* και *φεγγίτης* απαντούν σε λεξικά της ΚΝΕ με τις ίδιες βασικές σημασίες και κανονικά δεν θα έπρεπε να είχαν περιληφθεί. Η μακροδομή

έχει υβριδικό χαρακτήρα αφού σε αυτή περιλαμβάνονται και κύρια ονόματα, συνήθως τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια που παρατίθενται και στο οπίσθιο μέρος του ΛΜ.

Στη μακροδομή του ΛΜ περιλαμβάνονται επίσης λήμματα που αναφέρονται σε διάφορα γλωσσικά φαινόμενα όπως αντικατάστασις, απαρέμφατον, αποκοπή, αύξησις κ.τ.ό. ή σε θεματικά πεδία όπως π.χ. επώνυμα Μεγαρικά, εβραϊσμοί και ακατάληπτοι λέξεις τα οποία, παρότι στη μικροδομή τους περιέχονται χρήσιμα λεξικά δεδομένα από τη διάλεκτο, δεν θα έπρεπε να είχαν περιληφθεί στη μακροδομή. Επιπρόσθετα, τα διαλεκτικά δεδομένα που έχουν ενταχθεί στη μικροδομή τους δεν είναι δυνατόν να αναζητηθούν και να εντοπιστούν εύκολα από τους χρήστες. Παράλληλα περιλαμβάνονται και παραγωγικά προθήματα ή επιθήματα που χρησιμοποιούνται στη διάλεκτο, πολλά από τα οποία όμως ανήκουν στην ΚΝΕ όπου και έχουν την ίδια χρήση και σημασία (π.χ. *-ια, θεο-, -ιάζω*).

Συμπερασματικά, η πολιτική επιλογής των λημμάτων που έχει εφαρμοστεί από τον Μ. Μπεναρδή για τη συγκρότηση του λημματολογίου του λεξικού του είναι η συνήθης για τέτοιου είδους λεξικογραφικά έργα. Ο δημιουργός συνέλεξε λήμματα της τοπικής διαλέκτου χωρίς σαφή χρονικά όρια, από πληροφορητές μεγάλης ηλικίας και από πολύ παλαιά έγγραφα και χειρόγραφα (βλ. σελ. προλογικό σημείωμα του συγγραφέα, Μπεναρδής 2006: 27-33). Όπως προκύπτει από τα λεγόμενά του, η ηλικία των λημμάτων σε σχέση με σήμερα, μπορεί να κυμαίνεται από 100 έως και 250 χρόνια. Στα λήμματα αυτά εμφανίζονται και λέξεις που αποτελούν τμήμα της ΚΝΕ και ως εκ τούτου δεν πρέπει να θεωρούνται πως ανήκουν στη μεγαρική διάλεκτο. Βεβαίως, δεν φρόντισε να εξαιρέσει από τη μακροδομή και λήμματα τα οποία αφορούν την ορολογία της γραμματικής, τα οποία συζητά ούτως ή άλλως στο Α' μέρος του έργου του που αφορά τη γραμματική της μεγαρικής (με διαπαραπομπές σ' αυτή). Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η μακροδομή παρουσιάζει αδικαιολόγητες ασυνέχειες (βλ. π.χ. Μπεναρδής 2006: 150-151, 155-156) που θα μπορούσαν να είχαν αποκατασταθεί στην έκδοση του 2006.

2.2.3 Μικροδομή

Η μικροδομή του ΛΜ είναι γενικώς ασυνεπής ως προς τη δομή και το περιεχόμενο της σε όλα τα τμήματα που συνήθως απαντούν σε ένα διαλεκτικού λεξικού αυτού του μεγέθους (βλ. ενότητα 1.3 παραπάνω, και το σχόλιο της επιμελήτριας στο Μπεναρδής 2006: 14).

Η λέξη-κεφαλή εμφανίζεται με ορθογραφικό τύπο με πεζά γράμματα και πολυτονικό σύστημα, βασισμένο εν μέρει στην ορθογραφία της ΚΝΕ και με κάποιες ημιφωνητικές προσθήκες. Οι προσθήκες αυτές αφορούν γραφές φθόγγων όπως τα [d], [g] και [b] με τα αντίστοιχα λατινικά γραφήματα, δασύνσεις κλειστών ή προστριβόμενων φθόγγων με γραφή του διακριτικού ['] (ή σπάνια [ˈ]), αφαιρέσεις με γραφή του διακριτικού [ˈ], ουρανικοποίηση του /n/ με γραφή του σύμβολου [ɲ] κάτω από το «ν» και ημιφωνοποίηση του «ι» με γραφή του συμβόλου [ɨ] κάτω από το «ι». Οι

ορθογραφικοί τύποι αποτελούν σαφέστατα προϊόν ρύθμισης, όπως σημειώνει ο ίδιος ο Μ. Μπεναρδής στα προλογικά του σημειώματα, αφού στις πηγές από τις οποίες άντλησε το υλικό του υπήρχε πολυφωνία ως προς τη γραφή. Το πρόβλημα αυτό, όπως ανέφερα και στην ενότητα 1.3.1 νωρίτερα, θα μπορούσε να είχε αποκατασταθεί στην έκδοση του 2006, με γραφή της λέξης-κεφαλής (ίσως με κεφαλαία γράμματα) στην ορθογραφία της ΚΝΕ και διατήρηση, για ιστορικούς λόγους, του αρχικού ορθογραφικού τύπου του Μπεναρδή.

Ένα άλλο πρόβλημα του ΛΜ είναι ότι οι λέξεις-κεφαλές δεν εμφανίζονται πάντοτε στον ουδέτερο τύπο. Έτσι π.χ. κάποια ρήματα δεν εμφανίζονται στο Α' πρόσωπο του Ενικού, τον ουδέτερο τύπο παράθεσης για τα ελληνικά (βλ. π.χ. *αντικριτίζει*, *αυγολογάνε*) αλλά στον τύπο στον οποίο εντοπίστηκαν κατά την αποδελτιώσή τους. Σε πολλές περιπτώσεις λημμάτων δίνονται, μάλιστα, δίπλα στη λέξη-κεφαλή, διαφορετικοί γραμματικοί τύποι, χωρίς τυπογραφική διάκριση μεταξύ τους (βλ. π.χ. *θαμάζω*, *θαμάζανε*, *θαμάζομαι* ή *θαρρώ*, *θαρέβγω*, *θάρρεψα* ή *καπιζόρι*, *καπιζόργια*). Η ίδια ασυνέπεια εμφανίζεται και σε περιπτώσεις που υπάρχουν εναλλακτικοί φωνητικοί τύποι ενός λήμματος (π.χ. *καπνός*, *καπουνός*, *καπινός*) όπου και πάλι οι τύποι εμφανίζονται δίπλα στη λέξη-κεφαλή και όχι με ορθογραφικό και φωνητικό τύπο προς το τέλος της μικροδομής, όπως συνηθίζεται. Αυτά τα προβλήματα θα μπορούσαν να είχαν αποκατασταθεί στη νέα έκδοση, πιστεύω, χωρίς να αλλοιώσουν την ιστορική αυθεντικότητα του έργου του Μπεναρδή.

Όπως θα ανέμενε κανείς από τα όσα ανέφερα παραπάνω, στη μικροδομή του ΛΜ δεν υπάρχει φωνητικός τύπος. Όπως συζήτησα εκτενώς στην 1^η ενότητα αυτής της εργασίας, η απουσία φωνητικού τύπου δημιουργεί πλείστα όσα προβλήματα στον χρήστη ο οποίος, τις περισσότερες φορές, ως μη ομιλητής της (μεγαρικής) διαλέκτου, δεν καταφέρνει να αντιληφθεί την προφορά της κάθε λέξης. Αυτό το στοιχείο θα μπορούσε επίσης να είχε προστεθεί στην έκδοση του 2006, μετατρέποντας έτσι το ΛΜ, από ιστορικό τεκμήριο, σε πραγματικά χρηστικό διαλεκτικό λεξικό.

Τα γραμματικά χαρακτηριστικά των λημμάτων στις περισσότερες περιπτώσεις σημαίνονται είτε με άρθρο (όταν πρόκειται για ονόματα), είτε με τις καταλήξεις γένους (όταν πρόκειται για επίθετα), είτε με συντομογραφία της κατηγορίας όταν πρόκειται για επιρρήματα ή επιφωνήματα και με καμία σήμανση όταν πρόκειται για ρήματα. Στην έκδοση του 2006 θα μπορούσε να είχε αποκατασταθεί αυτή η ανομοιομορφία και να είχε χρησιμοποιηθεί ενιαίο σύστημα σήμανσης των κατηγοριών.

Στο ΛΜ υπάρχει γενικά απουσία πληροφοριών σχετικά με την προέλευση του κάθε λήμματος και βεβαίως την ετυμολογία. Σε λίγες περιπτώσεις έχουν προστεθεί κάποια σχόλια από τους επιμελητές της έκδοσης του 2006 αλλά γενικά δεν είναι δυνατόν κανείς να αντιληφθεί από πού προέρχονται τα λήμματα, εκτός όταν αυτή η πληροφορία παρέχεται έμμεσα από ιστορικά σχόλια. Η προσθήκη βεβαίως τέτοιων πληροφοριών, παρότι θα αποκαθιστούσε την πληρότητα της μικροδομής, θα ήταν χρονοβόρος, και γι' αυτό ίσως δεν έγινε στη νέα έκδοση.

Ο Μ. Μπεναρδής χρησιμοποιεί διάσπαρτα κάποια χρηστικά σημάδια, τα οποία όμως δεν έχουν σημειωθεί με κάποιον τρόπο τυπογραφικά, όπως συνηθίζεται στη λεξικογραφική πρακτική. Αυτά θα έπρεπε, θεωρώ, να είχαν εμπλουτιστεί και συμπληρωθεί στη νέα έκδοση ώστε να είναι καλύτερη η ενημέρωση των χρηστών σχετικά με τον τρόπο και το πεδίο χρήσης των διαλεκτικών λέξεων.

Στο ΛΜ δεν υπάρχει ενιαία μορφή ορισμών, με την έννοια που είδαμε νωρίτερα στην ενότητα 1.3.6 της εργασίας αυτής. Δεδομένου του ότι το ΛΜ έχει λειτουργία δίγλωσσου λεξικού, θα ανέμενε κανείς να υπάρχουν, ως επί το πλείστον, συνθετικοί/συνωνυμικοί ορισμοί με παράθεση του ισοδύναμου όρου της ΚΝΕ αλλά και προτασιακοί ορισμοί, όπου αυτό είναι απαραίτητο. Σε πολλές περιπτώσεις, παρά τη χρήση της καθαρεύουσας, οι ορισμοί είναι περιγραφικά επιτυχείς ενώ γίνονται και διαπαραπομπές σε άλλα λήμματα. Η πολυσημία σημαίνεται με τη συνήθη αρίθμηση, αλλά δεν εξηγείται πάντα με ορισμό και παράδειγμα χρήσης. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις όπου οι ορισμοί λείπουν και στη θέση τους υπάρχουν ελεύθεροι (ή εμβόλμοι) σχολιασμοί αναμειγμένοι με παραθέματα και γλωσσικές παρατηρήσεις (βλ. π.χ. λήμμα *καπέ, καπνός, κιούσικο μέτρημα*) ή μόνο παραθέματα που προκαλούν ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση στους χρήστες (βλ. π.χ. το λήμμα *κοτζάκος*)⁶. Το τμήμα αυτό της μικροδομής που αφορά τους σημασιολογικούς ορισμούς είναι μέγιστης σημασίας για ένα ερμηνευτικό λεξικό οιαδήποτε τύπου ή μεγέθους. Παρότι οι ορισμοί του ΛΜ παρουσιάζουν πολλές λεξικογραφικές ασυνέπειες, δεν θα μπορούσαν (και δεν θα έπρεπε) να είχαν αποκατασταθεί στην έκδοση του 2006 διότι πράγματι θα αλλοιωνόταν η αυθεντικότητα του λεξικού. Ωστόσο, όπου λείπουν ορισμοί θα μπορούσαν αυτοί να συμπληρωθούν από τους επιμελητές της νέας έκδοσης, με σαφή όμως τυπογραφική σήμανση ότι πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη.

Τελευταίο τμήμα της μικροδομής που εντοπίζεται στο ΛΜ είναι τα παραδείγματα/παραθέματα χρήσης. Στα περισσότερα λήμματα του ΛΜ παρατίθενται αυθεντικά (μάλλον) παραδείγματα χρήσης που έχουν αποσπαστεί από τις πηγές του διαλεκτικού υλικού. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως δεν γίνεται κάποια ονομαστική αναφορά στη συγκεκριμένη πηγή. Τα παραδείγματα/παραθέματα χρήσης είναι γραμμένα με βάση την κωδικοποίηση της λέξης-κεφαλής με πλάγια γράμματα μέσα σε εισαγωγικά. Όπως ανέφερα στην ενότητα 1.3.7 νωρίτερα, ο τρόπος αυτός γραφής των παραδειγμάτων είναι ο πλέον ενδεδειγμένος, αρκεί να τηρείται με συνέπεια ο ορθογραφικός κώδικας της λέξης-κεφαλής σε όλο το λεξικό,

⁶ Στην αρχή της μακροδομής των φωνηέντων του ΛΜ γίνεται λεπτομερής σχολιασμός για τη φωνητική και φωνολογία του κάθε φθόγγου με αντίστοιχες ορθογραφικές παρατηρήσεις. Ανάλογες παρατηρήσεις γίνονται και στην αρχή της μακροδομής όσον συμφώνων προφέρονται με ιδιαίτερο τρόπο στη μεγαρική διάλεκτο.

2.3 Συμπέρασμα

Το Λεξικό Μπεναρδή, όπως προκύπτει από την παραπάνω συζήτηση, αποτελεί ένα σημαντικό ιστορικό τεκμήριο του λεξιλογίου της διαλέκτου των Μεγάρων. Δημιουργήθηκε από έναν ομιλητή της διαλέκτου με φιλολογική παιδεία και καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας, αλλά, προφανώς, χωρίς λεξικογραφική κατάρτιση. Είναι ένα παράδειγμα μικρού διαλεκτικού λεξικού που δημιουργήθηκε με πάθος για τη διάσωση της τοπικής διαλέκτου και ανάδειξη των ιστορίας της. Ωστόσο, και σε μακροδομικό και σε μικροδομικό επίπεδο, παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες που αφορούν την πολιτική επιλογής των λημμάτων, την ενιαία διάταξη της μακροδομής και συγκρότηση της μικροδομής, προβλήματα δικαιολογημένα με γνώμονα την εποχή που δημιουργήθηκε και το προφίλ του δημιουργού του. Τα προβλήματα όμως αυτά, δυστυχώς, δεν θεραπεύτηκαν στην έκδοση του 2006. Όπως ανέφερα παραπάνω, οι επιμελητές του χειρογράφου του Μπεναρδή, κατά την προσωπική μου γνώμη, θα μπορούσαν να είχαν παρέμβει διακριτικά και συστηματικά σε αυτό ώστε να το μετατρέψουν σε ένα λειτουργικό διαλεκτικό λεξικό, σεβόμενοι αφενός την ιστορική του αξία καθώς και αφετέρου τις αρχές της σύγχρονης διαλεκτικής λεξικογραφίας που ακολουθούνται σήμερα διεθνώς.

3. Το λεξικό Α. Σύρκου

3.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Το λεξικό του «μεγαρικού γλωσσικού ιδιώματος» της Αγγελικής Σύρκου (Σύρκου 2006) είναι εντεταγμένο σε «λεξικογραφική μελέτη» που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 2006 στην Αθήνα από τις Εκδόσεις Νήσος. Σε αντίθεση με την εργασία του Μ. Μπεναρδή που παρουσίασα στην προηγούμενη ενότητα, η Α. Σύρκου στο έργο της ασχολείται αποκλειστικά με τη λεξικογράφιση της μεγαρικής διαλέκτου και όχι με τη γραμματική περιγραφή της. Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσω τα γενικά χαρακτηριστικά, τη δομή και το περιεχόμενο του διαλεκτικού αυτού λεξικού εφαρμόζοντας, όπως και νωρίτερα, τις (μετα)λεξικογραφικές αρχές που υιοθέτησα και συζήτησα στην ενότητα 1.

3.2 Δομή και περιεχόμενο

3.2.1 Μεγαδομή

Η μεγαδομή του λεξικού της Α. Σύρκου αποτελείται από εμπρόσθιο μέρος, μακροδομή και οπίσθιο μέρος.

Το εμπρόσθιο μέρος (Σύρκου 2006: 6-20) περιλαμβάνει: (α) σύντομο βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως, (β) πίνακα περιεχομένων, (γ) εισαγωγικό σημείωμα στο

οποίο: (i) περιγράφονται το όλο ερευνητικό έργο και η μέθοδος συλλογής του διαλεκτικού υλικού, (ii) γίνεται σύντομη παρουσίαση των βασικών φωνητικών/φωνολογικών και μορφοσυντακτικών χαρακτηριστικών της τοπικής διαλέκτου, (iii) παρουσιάζεται η διάρθρωση του λεξικού, και (iv) δίνονται οι επεξηγήσεις των βραχυγραφιών και των συμβόλων που χρησιμοποιούνται στο λεξικό.

Η μακροδομή (Σύρκου 2006: 21-159) αποτελείται από περίπου 4.450 λήμματα με αλφαβητική ταξινόμηση.

Το οπίσθιο μέρος (Σύρκου 2006: 162-374) καταλαμβάνει μεγαλύτερο χώρο, συγκριτικά προς τη μακροδομή, και αποτελείται από: (α) παράρτημα στο οποίο επανεμφανίζονται τα λήμματα του λεξικού με ονομασιολογική ταξινόμηση σε πενήντα οκτώ (58) θεματικές κατηγορίες. Οι κατηγορίες αυτές αφορούν διάφορα θεματικά πεδία ή επίπεδα χρήσης (ασχολίες, επαγγέλματα, συνήθειες, περιβάλλον, ζώα, φυτά, περιθωριακό λεξιλόγιο κ.ο.κ.) και παραπέμπουν, ως ένα βαθμό, σε θεματικά λεξικά τύπου θησαυρού Roget ή ονομαστικού λεξικού Βοσταντζόγλου (βλ. Ξυδόπουλο 2008: 303-305, 336-337), (β) παράρτημα αυθεντικών γραπτών και προφορικών κειμένων, (γ) παράρτημα εικόνων τοπικών ενδυμασιών, εργαλείων, εξαρτημάτων, χειρογράφων και χάρτη της περιοχής των Μεγάρων, και (δ) παράρτημα βιβλιογραφικών και άλλων πηγών στο οποίο αναφέρεται η πρωτογενής και δευτερογενής βιβλιογραφία και τα στοιχεία των πληροφορητών (ονοματεπώνυμο, επάγγελμα, έτος γέννησης και έτος συλλογής του υλικού).

3.2.2 Μακροδομή

Το Λεξικό Σύρκου (ΛΣ) είναι ένα μικρό λεξικό της μεγαρικής διαλέκτου με συνολικά 4.443 λήμματα ταξινομημένα γράμμα-προς-γράμμα σε απόλυτη αλφαβητική σειρά και δίστηλη σελιδοποίηση. Τα λήμματα έχουν συλλεγεί από γραπτές (διάφορα χειρόγραφα και συμβολαιογραφικά έγγραφα) και προφορικές πηγές. Το προφορικό υλικό αντλήθηκε από το 2002 έως το 2006 από πληροφορητές που ήταν κάτοικοι της περιοχής και γνώστες ή ομιλητές της μεγαρικής διαλέκτου, με ηλικίες που κυμαίνονταν από 40 έως 97 ετών, το 2006. Τα λήμματα εντάσσονται στο σύνολό τους στη διάλεκτο των Μεγάρων, με ελάχιστες εξαιρέσεις λέξεων που είναι ενταγμένα στην ΚΝΕ (π.χ *αλισίβα*, *αφαλός*, *αχρώνας*) και απαντούν με τις ίδιες σημασίες στα λεξικά της Κοινής. Όπως και στο λεξικό Μπεναρδή έτσι και στο ΛΣ έχουμε υβριδική μακροδομή αφού βρίσκουμε και εδώ τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια, τα οποία όμως δεν επαναλαμβάνονται σε παράρτημα. Η πολιτική επιλογής των λημμάτων φαίνεται πως έχει σχεδιαστεί και εφαρμοστεί με συνέπεια και αυστηρότητα.

Από τη μακροδομή του ΛΣ, σε αντίθεση με το λεξικό Μπεναρδή, λείπουν περιττά στοιχεία όπως προθήματα, επιθήματα, ειδικοί όροι και εμβόλιμα στοιχεία. Η μακροδομή του καθίσταται έτσι ενιαία και συνεχής, όπως συνηθίζεται στα σύγχρονα αλφαβητικά λεξικά.

Μια αναγκαία παρατήρηση που σχετίζεται με τη μακροδομή του ΛΣ αφορά το θεματικό παράρτημα που εμφανίζεται ως το πρώτο τμήμα του οπίσθιου μέρους. Εκεί, η μακροδομή του ΛΣ έχει ενταχθεί σε θεματικές κατηγορίες και έχει επαναταξινομηθεί αλφαβητικά. Στην ουσία, το ίδιο λεξικό (ίδια μακροδομή και μικροδομή) έχει παρουσιαστεί και ως αλφαβητικό και ως θεματικό. Η επανάληψη αυτή δεν φαίνεται να επιτυγχάνει τον συγκεκριμένο σκοπό που επεδίωκε η δημιουργός του ΛΣ. Αν ένα λεξικό είναι αλφαβητικό οι σημάνσεις σχετικά με τη χρήση (βλ. χρηστικά σημάδια, ενότητα 1.3.5 παραπάνω) εντάσσονται αναγκαστικά στη μικροδομή και εντοπίζονται εκεί από τους χρήστες. Αν ένα λεξικό είναι θεματικό τότε ισχύουν άλλοι κανόνες για τη μακροδομή και τη μικροδομή (βλ. ενότητα 1.2 και τις εκεί παραπομπές). Αν μετατρέπαμε το ΛΣ σε θεματικό θα κρατούσαμε μεν την οργάνωση που έχει υιοθετήσει η Σύρκου (2006: 162-332) αλλά θα προσθέταμε αναγκαστικά αλφαβητικό ευρετήριο λημμάτων στο τέλος του λεξικού με αριθμητικές παραπομπές στο θεματικό πεδίο ή στη σελίδα που βρίσκεται το κάθε λήμμα με το ερμηνευμά του, για διευκόλυνση της αναζήτησης από τους χρήστες (βλ. Ξυδόπουλο 2008: 305 και τις εκεί παραπομπές).

3.2.3 Μικροδομή

Η μικροδομή του ΛΣ γενικά παρουσιάζει συνέπεια ως προς τη δομή και το περιεχόμενο της σε όλα τα λήμματα του λεξικού.

Οι λέξεις-κεφαλές των λημμάτων αποτυπώνονται με πεζά γράμματα και έντονη γραφή στο μονοτονικό σύστημα. Ο ορθογραφικός τύπος ακολουθεί την καθιερωμένη ορθογραφία της ΚΝΕ χωρίς την προσθήκη ημφωνητικών χαρακτήρων και διακριτικών, όπως γίνεται στο Λεξικό Μπεναρδή. Χάρη σε αυτή την επιλογή, το ΛΣ επιλέγει, όπως συνηθίζεται διεθνώς στη διαλεκτική λεξικογραφική πρακτική, να προτυποποιήσει τη διαλεκτική γραφή σύμφωνα με την κοινή και όχι να ρυθμίζει (με επιστημονικά αυθαίρετο τρόπο) τα της ορθογραφίας της μεγαρικής διαλέκτου. Ίσως, η επιλογή της γραφής της λέξης-κεφαλής με κεφαλαίους χαρακτήρες, που πρότεινα νωρίτερα στην ενότητα 1.3.1, να συνέβαλε ακόμα περισσότερο προς αυτή την κατεύθυνση.

Όλες οι λέξεις κεφαλές εμφανίζονται στον καθιερωμένο ουδέτερο τύπο για κάθε λεξική κατηγορία και αυτό δείχνει ότι στο ΛΣ έχουν τηρηθεί ορθά οι βασικές λεξικογραφικές αρχές. Οι εναλλακτικοί τύποι της λέξης-κεφαλής, όπου απαντούν, εμφανίζονται με την ίδια τυπογραφική μορφή δίπλα της. Θα ήταν προτιμότερο οι τύποι αυτοί να εμφανίζονται με διαφοροποιημένη μορφή είτε, σε παρενθέσεις, δίπλα στην κεφαλή είτε προς το τέλος της μικροδομής.

Περίεργως, στο ΛΣ δεν αποτυπώνονται οι φωνητικοί τύποι των λέξεων- κεφαλών. Όπως ανέφερα νωρίτερα για το ΛΜ και κατά τη συζήτηση των θεωρητικών αρχών, η έλλειψη αυτή θεωρώ πως είναι σημαντική σε ένα διαλεκτικό λεξικό, όταν μάλιστα έχει (πολύ ορθά) επιλεγεί μια προτυποποιημένη γραφή του ορθογραφικού τύπου (βλ. ενότητα 1.3.1). Οι προτυποποιημένοι ορθογραφικοί τύποι πρέπει να συνοδεύονται από τους φωνητικούς τύπους στο ΔΦΑ ώστε να διακρίνεται σαφώς η προφορά από τη

γραφή. Παράλληλα, μόνον έτσι ο χρήστης θα είχε απευθείας πρόσβαση στη φωνητική/φωνολογική ιδιαιτερότητα της μεγαρικής διαλέκτου σε σχέση με την ΚΝΕ, για κάθε λήμμα ξεχωριστά, κάτι που δεν είναι δυνατόν να φανεί από την ορθογραφία.

Όπως και στο ΑΜ, τα γραμματικά χαρακτηριστικά των λημμάτων στο ΛΣ σημαίνονται με άρθρα (για τα ονόματα, σε παρενθέσεις), με καταλήξεις γένους (για τα επίθετα) και με συντομογραφημένες ενδείξεις της κατηγορίας για τα επιρρήματα, τα επιφωνήματα κ.τ.λ.. Για λόγους ομοιομορφίας, καλό θα ήταν να είχε υιοθετηθεί ενιαίο σύστημα σήμανσης με συντομογραφίες για όλες τις κατηγορίες.

Σε πολλά λήμματα του ΛΣ, αλλά όχι σε όλα, υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με την προέλευση των λημμάτων. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα υπάρχει και ετυμολογική ανάλυση της λέξης. Όπως αναγνωρίζει η δημιουργός του λεξικού στην εισαγωγή (Σύρκου 2006: 16), λόγω του μεγάλου όγκου του υλικού, επέλεξε να δώσει τέτοιες πληροφορίες μόνο σε επιλεγμένα λήμματα. Όπως ανέφερα και στην περίπτωση του ΑΜ, οι πληροφορίες αυτού του είδους είναι πολύτιμες για την επιτυχία του ενός τέτοιου λεξικογραφικού εγχειρήματος και καλό θα ήταν να μην είχαν παραλειφθεί.

Στο ΛΣ γίνεται πολύ περιορισμένη χρήση χρηστικών σημαδιών ίσως λόγω του ότι η πληροφορία αυτή δίνεται, με θεματική προσέγγιση, στο οπίσθιο μέρος. Η αρρυθμία αυτή δεν συντελεί στην εξυπηρέτηση των αναγκών πληροφόρησης του χρήστη ο οποίος αναγκάζεται να προσφύγει σε διάφορα μέρη του λεξικού επιμηκύνοντας έτσι χρονικά την αναζήτησή του και διακυβεύοντας ίσως το αποτέλεσμά της (βλ. σχετικά Ξυδόπουλο 2008: 315-316). Σε κάθε περίπτωση η λύση, πιστεύω, για το ΛΣ θα ήταν να είχε επιλεγεί είτε η αλφαβητική είτε η ονομασιολογική προσέγγιση και όχι ταυτόχρονα και οι δυο.

Ένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του ΛΣ είναι ο τρόπος διαχείρισης των σημασιών. Είναι απόλυτα σαφές ότι έχει καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια οι ορισμοί να είναι πλήρεις και ευνόητοι. Γίνεται ορθή χρήση του κατάλληλου είδους ορισμού για κάθε περίπτωση ενώ οι εμβόλιμοι (ιστορικοί ή περιγραφικοί) σχολιασμοί είναι περιορισμένοι στο ελάχιστο. Υπάρχουν οι απαιτούμενες διαπαραπομπές μεταξύ λημμάτων ενώ υπάρχουν και παραπομπές σε αντίστοιχα τμήματα των παραρτημάτων του οπίσθιου μέρους.

Στη μικροδομή του ΛΣ παρατίθενται παραδείγματα χρήσης σε πολλά λήμματα, αλλά όχι στην έκταση που γίνεται στο ΑΜ. Παρότι, εκ πρώτης όψεως, αυτό αποτελεί αρνητικό στοιχείο, η αρτιότητα των ορισμών δίνει επαρκή πληροφόρηση σχετικά με τη σημασία του κάθε λήμματος. Παραδείγματα χρήσης υπάρχουν σε όλα τα λήμματα όπου απαντούν (ιδιωματικές) φρασεολογίες διασαφηνίζοντας έτσι τη σημασία στο πλαίσιο κατάλληλου περικειμένου. Η γραφή των παραδειγμάτων χρήσης είναι σε πλάγια γράμματα και με βάση την προτυποποιημένη ορθογραφία που έχει υιοθετηθεί για τις λέξεις-κεφαλές.

Επιπρόσθετα, στο τέλος της μικροδομής πολλών λημμάτων του ΛΣ, δίνονται συνώνυμα και αντώνυμα (με διαπαραπομπή στο αντίστοιχο λήμμα) δίνοντας έτσι στον χρήστη μια πρόσθετη δυνατότητα επέκτασης της διεργασίας αναζήτησης. Παράλληλα,

με την παράθεση στοιχείων αντίθεσης και συγγένειας της έννοιας των λημμάτων, ο χρήστης λαμβάνει ευρύτερη και πληρέστερη σημασιολογική πληροφόρηση για το λήμμα που τον ενδιαφέρει.

3.3 Συμπέρασμα

Το λεξικό της μεγαρικής διαλέκτου της Α. Σύρκου αποτελεί σημαντική συμβολή στη σύγχρονη ελληνική διαλεκτική λεξικογραφία. Σύμφωνα με τις μεταλεξικογραφικές αρχές που υιοθέτησα στην 1^η ενότητα και την ιδιαίτερη συζήτηση που προηγήθηκε, το λεξικό αυτό έχει σχεδιαστεί και αναπτυχθεί με βάση αρχές και τεχνικές που υιοθετούνται σήμερα στη διαλεκτική λεξικογραφία, γεγονός που το καθιστά ένα χρηστικά άρτιο διαλεκτικό λεξικό. Όπως ανέφερα παραπάνω, η λεξικογραφική αρτιότητά του όμως περιορίζεται από τη μη ύπαρξη φωνητικών τύπων και χρηστικών σημαδιών, οι οποίες θα μπορούσαν, εύκολα θεωρώ, να αποκατασταθούν σε επόμενη διορθωμένη και επαυξημένη έκδοσή του. Επίσης, νομίζω πως η ταυτόχρονη ύπαρξη του ίδιου λεξικού σε αλφαβητική και θεματική μορφή είναι αναμφίβολα περιττή. Η αδυναμία αυτή θα μπορούσε εύκολα να θεραπευτεί με τη μετατροπή του θεματικού λεξικού σε απλό θεματικό ευρετήριο χωρίς μικροδομή. Εν κατακλείδι, θεωρώ πως το διαλεκτικό λεξικό της Α. Σύρκου είναι απόλυτα αξιόπιστο και χρήσιμο για όποιον ενδιαφέρεται να μελετήσει το λεξιλογικό πλούτο και την ιστορία της διαλέκτου των Μεγάρων.

4. Επίλογος

Στην εργασία αυτή παρουσίασα και συζήτησα μια σειρά βασικών αρχών της διαλεκτικής λεξικογραφίας όπως αυτές προκύπτουν από την ελάχιστη σχετική διεθνή βιβλιογραφία. Στην ενότητα 1.1 ανέδειξα τα τυπολογικά χαρακτηριστικά των διαλεκτικών λεξικών μικρού μεγέθους αναφορικά με το ότι: είναι σωστότερο να αντιμετωπίζονται ως «δίγλωσσα» και να σχεδιάζονται με τον ανάλογο τρόπο, η μικροδομή τους αναγκαστικά περιέχει λήμματα με ασαφές χρονικό εύρος, λόγω της ιστορικής τους σπουδαιότητας, λόγω του μεγέθους, της δομής και του περιεχομένου τους πρέπει κανονικά να θεωρούνται λεξικά και όχι γλωσσάρια και, ότι πηγή άντλησης του υλικού τους συνήθως είναι ο προφορικός λόγος με σχετικό εμπλουτισμό από γραπτά τεκμήρια. Στην ενότητα 1.2 εξέτασα της αρχές συγκρότησης της μικροδομής των λεξικών αυτών και κατέληξα ότι θα πρέπει να ακολουθούνται αυστηρές αρχές επιλογής των λημμάτων, επίσης ότι, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται μόνο τα διαλεκτικά λήμματα που δεν έχουν ενταχθεί στην κοινή διάλεκτο, και τέλος ότι θα πρέπει να υιοθετείται είτε η αλφαβητική είτε η ονομασιολογική ταξινόμηση των λημμάτων. Στην ενότητα 1.3, συζήτησα τις αρχές συγκρότησης της μικροδομής των λεξικών αυτών δίνοντας έμφαση: στον τύπο της λέξης-κεφαλής με βάση την προτυποποιημένη ορθογραφία της κοινής διαλέκτου, που

τού διασφαλίζει την τυπική ουδετερότητα, στην ανάγκη ύπαρξης φωνητικού τύπου με βάση το ΔΦΑ, στην κωδικοποιημένη παρουσίαση των γραμματικών χαρακτηριστικών των λημμάτων, στις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με την ιστορία και προέλευση των λημμάτων, στην αναγκαιότητα των χρηστικών σημαδιών, στην ενδεδειγμένη μορφή των ορισμών και, τέλος, στη μεγάλη χρησιμότητα των παραδειγμάτων / παραθεμάτων χρήσης. Στην ενότητα 2, παρουσίασα με λεπτομέρεια τα γενικά και ειδικά χαρακτηριστικά του λεξικού του Μ. Μπεναρδή και, εφαρμόζοντας μια προς μια τις μεταλεξικογραφικές αρχές της 1^{ης} ενότητας κατέληξα σε μια σειρά αξιολογικών παρατηρήσεων για τη μικροδομή και τη μακροδομή του. Τέλος, στην ενότητα 3, εφαρμόζοντας και πάλι τις ίδιες μεταλεξικογραφικές αρχές εξέτασα κριτικά τη δομή και το περιεχόμενο του λεξικού της Α. Σύρκου. Από την εξέταση των δυο αυτών λεξικών της μεγαρικής διαλέκτου συμπεράνα ότι το λεξικό Μπεναρδή, παρά την ιστορική του αξία και σπουδαιότητα, παρουσιάζει σημαντικές λεξικογραφικές αδυναμίες που θα μπορούσαν, πιστεύω, να είχαν αποκατασταθεί στην έκδοση του 2006. Το λεξικό Σύρκου, παρότι εκδοτικά σύγχρονο με αυτό του Μπεναρδή, είναι αρτιότερο και πληρέστερο, από λεξικογραφική άποψη, και, κατά τη γνώμη μου, είναι ένα αξιόπιστο εργαλείο μελέτης της μεγαρικής διαλέκτου, με περιθώρια βελτίωσης.

Βιβλιογραφία

- Αλισανδράτος, Γιώργος 1980. Τα νεοελληνικά λεξικά (β' μέρος). *Διαβάζω* 34 Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1980, 26-36.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 2009. Λεξικογραφία και χρηστικά σημάδια. Στο Baltazani, M., G. K. Giannakis, A. Tsangalidis & G. J. Xydopoulos *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics (Ioannina, Greece, 30 August-2 September 2007)*, available on CD-ROM (ISBN: 978-960-233-195-8), 601-615.
- Atkins, B. T. Sue & Michael Rundell 2008. *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Βαγιακάκος, Δικαίος 1972. Le grec moderne, les dialectes néo-helléniques et le Dictionnaire Historique de la langue grecque de l'Academie d'Athènes, *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 12 1972, 81-100.
- Bailey, Richard W. 2009. National and regional dictionaries of English. In A. P. Cowie (ed.) *The Oxford History of English Lexicography. Volume I*, pp. 279-301. Oxford: Oxford University Press.
- Barbato, Marcello & Alberto Varvaro 2004. Dialect dictionaries. *International Journal of Lexicography* 17.4, 429-439.
- Béjoint, Henri 2000. *Modern lexicography: An introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Béjoint, Henri 2010. *The lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press.

- Burkhanov, Igor 2003. "Pragmatic specifications: Usage indications, labels, examples; dictionaries of style, dictionaries of collocations". In Sterkenburg, P. van (ed.) *A practical guide to lexicography*, 102-113. Amsterdam: John Benjamins.
- Γιακουμάκη, Ελευθερία, Χρυσούλα Καραντζή & Ιώ Μανωλέσσου (2004) ΙΑΝΕ και ηλεκτρονική λεξικογραφία. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου για την ελληνική γλώσσα, Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003*. Διαθέσιμο στο <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>.
- De Caluwe, Johan & Ariane van Santen 2003. Phonological, morphological and syntactic specifications in monolingual dictionaries. In P. van Sterkenburg (ed.) *A practical guide to lexicography*, 71-82. Amsterdam: John Benjamins.
- Durkin, Philip 2010. Assessing non-standard writing in lexicography. In R. Hickey (ed.) *Varieties of English in writing: The written word as linguistic evidence*, 43-60. Amsterdam: John Benjamins.
- Geeraerts, Dirk 1989. Principles in monolingual lexicography. In F. J. Hausmann, O. O. Reichmann, H. E. Wiegand & L. Zgusta (eds.) *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie*, pp. 287-296. Berlin: Walter de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk 2003. Meaning and definition. In P. van Sterkenburg (ed.) *A practical guide to lexicography*, pp. 83-93. Amsterdam: John Benjamins.
- Hartmann, Reinhard. R. K. 2001. *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow: Longman.
- Hartmann, Reinhard R. K. & Gregory James. 1998. *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- Herrgen, Joachim 2001. Die Dialektologie des Deutschen. In S. Aurox (ed.) *History of the language sciences: An international handbook on the evolution of the study of language from the beginnings to the present. Volume 2*, 1513-1535. Berlin: de Gruyter.
- Landau, Sidney I. 2001. *Dictionaries: The art and craft of lexicography* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Markus, Manfred & Reinhard Heuberger 2007. The architecture of Joseph Wright's *English Dialect Dictionary*: preparing the computerized version. *International Journal of Lexicography* 20.4, 355-368.
- Moulin, Claudine 2009. Dialect dictionaries - traditional and modern. In P. Auer & J. Schmidt (eds) *An International Handbook of Linguistic Variation*, 592-612. Berlin: Walter de Gruyter.
- Μπεναρδής, Μελέτιος 2006. *Γραμματική και λεξικό του μεγαρικού ιδιώματος*. Μέγαρα: Λύκειον των Ελληνίδων.
- Niebaum, Hermann 1986. Lemma und Interpretament. Zur Problematik der Artikelgestaltung in Dialektwörterbüchern. In H. Friebertshäuser (ed.) *Lexikographie der Dialekte. Beiträge zu Geschichte, Theorie und Praxis*, 125-156. Tübingen: Niemeyer.

- Ξυδόπουλος, Γιώργος Ι. 2008. *Λεξικολογία: Εισαγωγή στη μελέτη της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Orton, Harold 1947. Dialectal English and the Student. *Transactions of the Yorkshire Dialect Society*, 1947.
- Penhallurik, Robert 2009. Dialect dictionaries. In A. P. Cowie (ed.) *The Oxford History of English Lexicography. Volume II*, 290-313. Oxford: Oxford University Press.
- Περάκης, Ιωσήφ 1994. Λεξικολογία και λεξικογραφία: Νεοελληνική λεξικογραφία (1523-1974). Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Razky, Abdelhak 1995. Structuration du dictionnaire dialectal : lemmatisation et étiquetage grammatical. Du dictionnaire en machine au dictionnaire à lemmatisation dynamique de l'occitan. *Cahiers d Etudes Romanes 7* (CNRS / Université de Toulouse-Le Mirail).
- Rey Alain & Simone Delesalle 1979. Problèmes et conflits lexicographiques. *Langue Française* 43, 4-26.
- Rys, Kathy & Jacques Van Keymeulen 2009. 'Intersystemic correspondence rules and headwords in Dutch dialect lexicography'. In *International Journal of Lexicography* 22. 129-150.
- Σύρκου, Αγγελική 2006. *Το μεγαρικό γλωσσικό ιδίωμα: Λεξικογραφική μελέτη*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Swanepoel, Piet 2003. Dictionary typologies: A pragmatic approach. In P. van Sterkenburg (ed.) *A practical guide to lexicography*, 44-69. Amsterdam: John Benjamins.
- Τζιτζιλής, Χρήστος 2000. Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο Α.-Φ. Χριστιδής *et al.* (επιμ.) *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*, 15-22. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τράπαλης, Γιώργος & Γεωργία Κατσούδα 2009. Συγκριτική μελέτη του συστήματος λεξικογραφικών χαρακτηρισμών σε ελληνικά και ξένα μονόγλωσσα λεξικά. Στο Μ. Baltazani, G. K. Giannakis, A. Tsangalidis & G. J. Xydopoulos *Proceedings of the 8th International Conference on Greek Linguistics (Ioannina, Greece, 30 August-2 September 2007)*, available on CD-ROM (ISBN: 978-960-233-195-8), 1168-1183.
- Zgusta, Ladislav 1971. *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.
- Van Keymeulen, Jacques & Veronique De Tier 2010. Pilot project: A Dictionary of the Dutch Dialects. In *Proceedings of the 14th Euralex International Congress*, 754-763. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy.

Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος
Ειδικευση Γλωσσολογίας - Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Πατρών
gjxydo@upatras.gr